

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวិจัยเรื่อง “บทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามกับความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี” ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เกิดขึ้นจากความพยายามที่จะนำเอาการตีความแนวความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีจากตัวบท *The Prince* มาใช้ในการอธิบายเปรียบเทียบกับ การแสดงบทบาททางการเมืองของนักการเมืองระดับผู้นำของไทย ซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกทำการศึกษาร่วมกับบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงพ.ศ. 2475-2487 โดยมีความมุ่งหมายของการศึกษาเปรียบเทียบว่า สิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้แสดงออกมาสู่วงการการเมืองของไทยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น สามารถนำเอาแนวความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีมาใช้ในการอธิบายได้หรือไม่ อย่างไร และได้มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังเป็น การเปิดพรมแดนของการนำเอาทฤษฎีการเมืองของมาคิอาเวลลีมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองของไทยที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ได้อย่างเป็นระบบ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ตั้งข้อสมมติฐานของการศึกษาว่า แม้ว่าความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีจะเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 15-16 แต่เราก็สามารถนำมาใช้ในการอธิบายบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ โดยเฉพาะในประเด็นของการขึ้นสู่อำนาจ การรักษาอำนาจ และการสูญเสียอำนาจ ทั้งที่บริบทและสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านเวลา สถานที่ และอื่นๆจะแตกต่างกันก็ตาม โดยการศึกษาเปรียบเทียบได้นำเอาความคิดของมาคิอาเวลลีมาอธิบายการกระทำทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็น “ผล” (effects) ที่สามารถเห็นกันได้ทั่วไปในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้ไม่สามารถสรุปได้ว่าการกระทำทางการเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นจากการศึกษาทางการเมืองของมาคิอาเวลลีมาก่อนหรือไม่ เนื่องจาก การศึกษาครั้งนี้จะไม่คำนึงถึง “เจตน์จำนง” หรือ “ความตั้งใจ” (intention) ของผู้ที่ถูกนำมาศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ คือ มาคิอาเวลลีกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพราะผู้ศึกษามีความเห็นพ้องต้องกันกับแนวการศึกษาทางการเมืองที่เชื่อว่า เจตน์จำนงหรือความตั้งใจที่แท้จริงของนักคิดหรือผู้กระทำนั้นเป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้ยาก แต่สิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ก็คือ “ผล” ของเนื้อหาความคิดและการกระทำที่ถูกนำมาศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

5.1 บทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จากการศึกษาบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วง พ.ศ.2475-2487 พบว่า

1. จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่โดดเด่น มีศักยภาพ และมีความพร้อมที่จะเป็นผู้นำทางการเมือง ทั้งจากความสามารถด้านการศึกษาเล่าเรียน, ความสามารถทางการทหาร และความสามารถทางการเมือง โดยมีการสะสมคุณสมบัติต่างๆอยู่ เต็มอและเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ ผลการเรียนรู้ที่ดีเด่นอันเกิดจากสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามมีโอกาสได้รับทุนไปเรียนต่อวิชาทหารที่ต่างประเทศ มีผลให้เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามกลับมาประจำการแล้วอยู่ในฐานะที่โดดเด่นกว่านายทหารอื่น สติปัญญาและความเฉลียวฉลาดที่มีอยู่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้คิดก่อการเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ก่อการระดับผู้นำของคณะราษฎร ได้เข้าดำรงตำแหน่งสำคัญๆทางการเมืองและการทหาร จนกระทั่งเป็นผู้นำประเทศในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อปลายปี พ.ศ.2481

2. การขึ้นสู่อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในปีพ.ศ.2481 เกิดขึ้นจากการที่ จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม 2 ประการ คือ การเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับในด้านชื่อเสียงและความสามารถเหนือกว่าผู้อื่น กับการเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองของประเทศในขณะนั้น คุณสมบัติทั้ง 2 ประการดังกล่าวเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้สภาผู้แทนราษฎร ลงมติเลือกจอมพล ป. พิบูลสงครามเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อ 15 ธันวาคม พ.ศ.2481 ซึ่งการขึ้นสู่อำนาจครั้งนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการครองอำนาจทางการเมืองการทหารในยุคแรก ของจอมพล ป. พิบูลสงครามก่อนที่จะไปสิ้นสุดเอาในปี 2487 นอกจากเหตุผลด้านความสามารถเฉพาะตัวของจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว สาเหตุจากการที่คู่แข่งทางการเมืองคือพระยาทรงสุรเดชและหลวงประดิษฐมนูธรรมถูกลดบทบาททางการเมืองลงไป ก็เป็นสิ่งที่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นตัวเลือกที่โดดเด่นกว่าผู้อื่นอยู่เพียงผู้เดียว จนได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มาครอบครองอย่างง่ายดาย

3. การรักษาอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในระหว่างพ.ศ.2481-2486 นั้นเป็นไปภายใต้การใช้สติปัญญาความสามารถทั้งทางด้านความคิดและจิตใจที่เข้มแข็ง โดยแสดงออกมาในรูปแบบการใช้วิธีการต่างๆที่หลากหลายเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ ทั้งในด้านการใช้ความทารุณโหดร้ายเพื่อปราบปรามศัตรูทางการเมืองในปี พ.ศ.2481, การสร้างความนิยมจากประชาชนด้วยนโยบายต่างๆ เช่น นโยบายสร้างชาติและการเรียกร้องดินแดนอินโดจีนคืนมาจากฝรั่งเศส มีผลทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับความนิยมสูงสุด, การมีผู้ร่วมงานที่มีความสามารถในด้านต่างๆจำนวนมาก เช่น หลวงประดิษฐมนูธรรมที่เก่งในด้านการบริหารราชการและกฎหมาย, นายทหารทั้งสามเหล่าทัพที่ถูกส่งเข้าไปคุมกำลังรบและเป็นฐานอำนาจให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม, หลวงอดุลเดชจรัสที่เข้าไปคุมกรมตำรวจ เป็นต้น ทำให้การบริหารราชการของจอมพล ป. พิบูลสงครามมีความเจริญก้าวหน้าและมีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะรักษาอำนาจได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่าการรักษาอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดขึ้นจากความสามารถที่จะมองเห็นปัญหาและริบหาหนทางที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างถูกวิธี เหมาะสมและทันเวลาอยู่เสมอ เสถียรภาพทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงมีสูงมาก

4. การสูญเสียอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม พ.ศ. 2487 เกิดขึ้นจากสาเหตุสำคัญคือ การเข้ามาในประเทศไทยของกองทัพญี่ปุ่นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นผลให้เกิดความแตกแยกภายในรัฐบาลและคณะราษฎร และปัญหาภายในประเทศอย่างรุนแรงจนทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องสูญเสียอำนาจไปในที่สุด การเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่นทำให้กลุ่มผู้สนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่เห็นด้วยกับการใช้นโยบายรวมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นอย่างใกล้ชิด นำไปสู่การแตกแยกและรวมกลุ่มต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายใต้การนำของหลวงประดิษฐมนูธรรมโดยผ่านขบวนการเสรีไทย ฝ่ายต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงครามเริ่มมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และขยายตัวไปสู่กลุ่มทหารเรือ ตำรวจ ข้าราชการ และประชาชน ซึ่งได้รับความเดือดร้อนจากนโยบายดังกล่าวอย่างมาก เนื่องจากทำให้เศรษฐกิจตกต่ำและเกิดภาวะเงินเฟ้อทั่วประเทศ ความนิยมของประชาชนที่มีต่อจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงตกต่ำลงเรื่อยๆ และถึงจุดต่ำสุดเมื่อมีการเกณฑ์แรงงานชาวบ้านไปสร้างเมืองเพชรบูรณ์เป็นฐานทัพอันทำให้ประชาชนต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก และเป็นประเด็นที่ทำให้ฝ่ายต่อต้านนำไปใช้ในการไม่ไว้วางใจจอมพล ป. พิบูลสงครามในสภาผู้แทนราษฎร จนกระทั่งต้องลาออกไปในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2487

5.2 ความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี

จากการศึกษาความคิดทางการเมืองเรื่องผู้ปกครองของมาคิอาเวลลี โดยใช้ตัวบท *The Prince* เป็นหลักในการศึกษา พบว่า

1. ผู้ปกครองที่ดีหรือที่แท้ในความคิดของมาคิอาเวลลีนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติของการเป็นผู้ปกครองหรือเป็นผู้ที่มีคุณธรรม (virtu) ที่มีความหมายถึงการเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้คุณธรรม (virtu) ในความคิดของมาคิอาเวลลีที่ผู้ปกครองจะต้องมีนั้นมิได้หมายถึงการเป็นผู้มีความรู้ในสรรพสิ่งต่างๆ แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะใช้ความรู้ที่มีอยู่นั้นให้เกิดประโยชน์ต่ออำนาจของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับทุกสถานการณ์อยู่เสมออีกด้วย ดังนั้นผู้ปกครองที่แท้ตามแบบของมาคิอาเวลลีจึงต้องมีสติปัญญาประเภทที่สามารถรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง เพื่อการปรับใช้คุณธรรม (virtu) ที่ตนมีอยู่ในการเอาชนะอุปสรรคที่เข้ามาทำลายอำนาจของตน อันทำให้ผู้ปกครองสามารถอยู่ในอำนาจได้ยาวนานขึ้นตราบเท่าที่ผู้ปกครองผู้นั้นมีและใช้คุณธรรม (virtu) ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความจำเป็นตามแต่ละสถานการณ์

2. การขึ้นสู่อำนาจของผู้ปกครองในความคิดของมาคิอาเวลลีมีอยู่หลายแบบวิธีการด้วยกัน คือ การขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของตนเองและโดยคุณธรรม (virtu), การขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของผู้อื่นและโดยโชคชะตา (fortuna), การขึ้นสู่อำนาจโดยอาชญากรรม และการขึ้นสู่อำนาจโดยมหาชนสนับสนุน แต่แบบวิธีการที่มาคิอาเวลลีเห็นว่ามีประสิทธิภาพมากที่สุดและมีผลดีต่ออำนาจของผู้ปกครองมากที่สุดคือ แบบวิธีการขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของตนเองและโดยคุณธรรม (virtu) ซึ่งเป็นแบบวิธีการที่ต้องใช้คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้ปกครองทั้งด้านสติปัญญาและความสามารถต่างๆ ที่จะเสริมสร้างในสิ่งที่มีประโยชน์และมีผลต่ออำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะในเรื่องกองกำลังของตนเอง ที่ต้องอาศัยเวลาและความพยายามอย่างมากในการสร้างมันให้มีความเข้มแข็งและมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้ผู้ปกครองมีโอกาสที่จะขึ้นสู่อำนาจได้อย่างไม่ลำบากมากนัก นอกจากนี้แบบวิธีการดังกล่าวยังมีผลในด้านการทำให้การรักษาอำนาจที่ได้รับมานั้นเป็นไปด้วยความสะดวกสบายในภายหลังอีกด้วย ส่วนแบบวิธีการอื่นๆ นั้นอาจจะทำให้ผู้ปกครองสามารถขึ้นสู่อำนาจได้ แต่ก็มีข้อบกพร่องหลายประการที่ทำให้ผู้ปกครองต้องลำบากที่

จะรักษาอำนาจในภายหลัง เนื่องจากแบบวิธีการอื่นๆไม่ได้เกิดขึ้นมาจากการเป็นผู้มีความพร้อม และมีศักยภาพของผู้จะเป็นผู้ปกครองที่แท้ด้วยตนเอง ที่จะบังคับหรือควบคุมการใช้อำนาจกำลังและวิธีการต่างๆได้ตามที่ตนต้องการเหมือนเช่นที่มีในแบบวิธีการขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของตนเอง และโดยคุณธรรม (virtu)

3. การรักษาอำนาจในความคิดของมาคิอาเวลลี เป็นขั้นตอนที่ได้มีแบบวิธีการที่เป็นสูตรสำเร็จว่าผู้ปกครองจะต้องรักษาอำนาจอย่างไร หากแต่การรักษาอำนาจให้อยู่กับผู้ปกครองได้นานๆนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับคุณธรรม (virtu) ของผู้ปกครองที่จะเลือกใช้วิธีการต่างๆที่เหมาะสมกับความจำเป็นของแต่ละสถานการณ์ ซึ่งแต่ละสถานการณ์ก็จะมี ความรุนแรงและเงื่อนไขแตกต่างกันออกไป ผู้ปกครองที่จะรักษาอำนาจได้จึงต้องพร้อมที่จะรับมือกับทุกสถานการณ์ และความพร้อมที่หมายถึงนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีตำราเล่มใดเขียนเอาไว้ หากแต่จะต้องเกิดจากการหมั่นศึกษาเหตุการณ์ในอดีตทั้งความผิดพลาดและความสำเร็จ แล้วนำประสบการณ์ดังกล่าวมาใช้เป็นบทเรียนเพื่อแก้ไขสิ่งผิดและเพิ่มพูนความยิ่งใหญ่ของตน

ดังนั้นแบบวิธีการรักษาอำนาจตามความคิดของมาคิอาเวลลีจึงเป็นแบบวิธีการที่หลากหลาย และเต็มไปด้วยแง่มุมต่างๆรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นการใช้วิธีที่เป็นความดีในสายตาของศีลธรรม และวิธีที่เป็นความชั่วร้ายในสายตาของศีลธรรม หากว่าวิธีการดังกล่าวสามารถให้ผลสำเร็จในการรักษาอำนาจแล้ว ก็ถือว่าวิธีการนั้นๆเป็นวิธีการที่ดีและมีประโยชน์ในสายตาของผู้ปกครองที่ต้องการรักษาอำนาจทางการเมืองของตนเอาไว้ ทั้งนี้เงื่อนไขในการเลือกใช้วิธีการใดจะขึ้นอยู่กับการทำงานของ คุณธรรม (virtu) ในตัวผู้ปกครองที่แท้ที่จะเลือกวิธีการที่สามารถให้ผลในการรักษาอำนาจของผู้ปกครองได้มากที่สุด มาใช้ในการต่อสู้กับอุปสรรคและสิ่งที่เข้ามาท้าทายอำนาจของผู้ปกครอง

4. การสูญเสียอำนาจในความคิดของมาคิอาเวลลีเกิดขึ้นจากสาเหตุหลักๆ 2 ประการ คือ ความบกพร่องในเรื่องการมีและการใช้คุณธรรม (virtu) ของผู้ปกครองอันนำไปสู่ความผิดพลาดและต้องสูญเสียอำนาจไป กับอีกสาเหตุหนึ่งเป็นผลมาจากการทำงานของโชคชะตา (fortuna) ที่โถมกระหน่ำเข้าเล่นงานผู้ปกครองด้วยความรุนแรงเกินกว่าที่คุณธรรม (virtu) ในตัวผู้ปกครองจะรับมือกับมันได้ สาเหตุแรกที่เกิดจากการบกพร่องในเรื่องการมีและการใช้คุณธรรม (virtu) ของผู้ปกครองนั้น เป็นสาเหตุที่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นได้ด้วยการหมั่นทำให้ตนเองเป็นผู้มี

คุณธรรม (virtu) อยู่เสมอและใช้มันอย่างดี และเหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ส่วนกรณีที่ผู้ปกครองบกพร่องเรื่องคุณธรรม (virtu) นั้น ความผิดพลาดจากสาเหตุนี้จะไม่รุนแรงจนถึงกับทำให้ผู้ปกครองต้องสูญเสียอำนาจไปในทันทีทันใด เพียงแต่จะค่อยๆ ทำให้อำนาจของผู้ปกครองอ่อนกำลังลง หนทางแก้ไขที่ดีที่สุดก็คือการปรับปรุงตนเองด้วยการเพิ่มพูนคุณธรรม (virtu) ของผู้ปกครองและนำมาใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และอุปสรรค ก็จะช่วยให้ความผิดพลาดดังกล่าวเบาบางลงและหมดไปได้ ซึ่งสาเหตุนี้ไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่สุดวิสัยที่จะป้องกันและแก้ไขสำหรับผู้ปกครองที่มีคุณธรรม (virtu) และมีสติปัญญาที่จะรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง เพราะความผิดพลาดจากสาเหตุนี้ยังคงเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองได้แก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา ผู้ปกครองที่สูญเสียอำนาจด้วยสาเหตุนี้จึงอาจถือได้ว่าไม่ใช่ผู้ปกครองที่แท้ที่มีคุณธรรม (virtu) และไม่ใช่ผู้ปกครองตามที่มาคิอาเวลลิปรารภน่าจะให้เป็น เนื่องจากสาเหตุดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่สามารถป้องกันได้

การสูญเสียอำนาจอีกสาเหตุหนึ่ง คือสาเหตุที่เกิดจากการกระทำของโชคชะตา (fortuna) นั้น ถือเป็นสิ่งที่ยากแก่การแก้ไขโชคชะตา (fortuna) ที่ให้ผลในด้านการบ่อนทำลายอำนาจของผู้ปกครองนั้นจะมีความรุนแรงไม่เท่ากัน หากโชคชะตา (fortuna) ใดมีความรุนแรงไม่มากนักตามที่มาคิอาเวลลิเปรียบเทียบว่าเหมือนกับผู้หญิงนั้น ก็ยังเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองที่มีคุณธรรม (virtu) มากพอสามารถใช้คุณธรรม (virtu) ของตนเข้าต่อสู้และเอาชนะมันได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับขนาดของคุณธรรม (virtu) ที่มีอยู่ในตัวผู้ปกครองแต่ละคนประกอบด้วย ส่วนโชคชะตา (fortuna) ที่มีความรุนแรงมากตามที่มาคิอาเวลลิเปรียบเทียบว่าเหมือนกับความรุนแรงของสายน้ำที่เชี่ยวกรากนั้น เป็นสิ่งที่ยากแก่การควบคุมและแก้ไขได้ หนทางเดียวที่ผู้ปกครองจะทำได้ก็คือการป้องกันไม่ให้มันรุนแรงมากนัก หรือก็คือการชะลอความรุนแรงของมัน หรือยืดเวลาที่จะสูญเสียอำนาจออกไปอีกนั่นเอง แต่เมื่อความรุนแรงของโชคชะตา (fortuna) นั้นมีมากเกินไปที่คุณธรรม (virtu) ของผู้ปกครองจะรับมือกับมันได้ แม้ว่าจะถูกนำมาใช้อย่างดีและอย่างเต็มที่แล้วก็ตาม เมื่อนั้นการสูญเสียอำนาจของผู้ปกครองก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะนี่คือหนึ่งในคุณสมบัติที่สำคัญของโชคชะตา (fortuna) นั่นคือ ความไม่แน่นอน ที่ทำให้เราไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่ามันจะเกิดขึ้นเมื่อไร ในลักษณะใด และวิธีที่จะรับมือกับมันได้นั้นคืออะไร หรืออาจจะกล่าวได้ว่าถ้ามันจะเกิดขึ้นแล้วก็ไม่มีความหวังที่จะไปผืนมันได้

5.3 การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามกับความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี

จากการศึกษาบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามและความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีแล้ว เมื่อนำทั้งสองส่วนมาทำการเปรียบเทียบกัน พบว่า

1. คุณสมบัติในการเป็นผู้ปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงครามเมื่อมองจากความคิดของมาคิอาเวลลี สามารถจัดประเภทของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็นหนึ่งในผู้ปกครองที่มีคุณธรรม (virtu) เพราะ คุณธรรม (virtu) ที่มีอยู่ในตัวของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นมีอยู่อย่างมากมาย ทั้งในด้านสติปัญญา, ความสามารถทางร่างกาย ที่พร้อมจะต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆได้ และความเข้มแข็งของจิตใจ ที่เกิดจากการสั่งสมมาอย่างยาวนาน และถูกนำมาใช้ทางการเมืองได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับความจำเป็นของสถานการณ์ต่างๆให้เกิดผลดีต่อสถานภาพของตนได้อยู่เสมอ กล่าวได้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นเป็นผู้มีสติปัญญาในประเภทที่สามารถรู้และเข้าใจในสิ่งต่างๆได้ด้วยตนเอง สิ่งนี้ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามสามารถเข้าใจและประเมินสถานการณ์ทางการเมืองส่วนใหญ่ได้อย่างถูกต้อง ส่งผลให้จอมพล ป. พิบูลสงครามถือเป็นนักการเมืองของไทยที่ประสบความสำเร็จในด้านการเป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองได้สูงที่สุดคนหนึ่งเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์การเมืองของไทย

2. การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามสามารถอธิบายได้ด้วยแบบวิธีการขึ้นสู่อำนาจด้วยกองกำลังของตนเองและโดยคุณธรรม (virtu) ตามความคิดของมาคิอาเวลลี ด้วยสาเหตุที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้มีความสามารถโดดเด่นสูงกว่าผู้อื่น และใช้ความสามารถที่มีอยู่ในการสั่งสมกองกำลังของตนอยู่ตลอดเวลา ทำให้เมื่อถึงเวลาขึ้นสู่อำนาจจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงก้าวขึ้นสู่อำนาจได้อย่างสะดวกสบาย ทั้งนี้กล่าวสรุปได้ว่าเหตุผลส่วนใหญ่มาจากการเป็นผู้ที่มีคุณธรรม (virtu) และมีกองกำลังเป็นของตนเอง ประกอบกับการที่โชครชะตา (fortuna) สร้างโอกาสให้เขาอีกเล็กน้อย เมื่อคู่แข่งทางการเมืองของเขาต้องถูกลดบทบาททางการเมืองลงไปจากการกระทำของพวกเขาเองจนไม่สามารถแข่งขันกับจอมพล ป. พิบูลสงครามได้อีก ดังนั้นคุณธรรม (virtu) ที่มีอยู่ในตัวเขาจึงถูกนำมาใช้ได้อย่างเต็มที่และทำ

ให้การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2481 นั้นเป็นไปได้ด้วยความง่ายดายอย่างยิ่ง

3. การรักษาอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในระหว่างพ.ศ.2481-2485 นั้นสามารถอธิบายได้ด้วยการเป็นผู้มีคุณสมบัติเรื่องคุณธรรม (virtu) ของผู้ปกครองที่แท้ ที่สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างตรงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น และได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์มาใช้ได้อย่างถูกต้อง จึงทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามสามารถประสบความสำเร็จในการรักษาอำนาจของเขาได้อย่างดี โดยผ่านการใช้วิธีการต่างๆ มากมาย นับตั้งแต่การกวาดล้างศัตรูทางการเมืองเมื่อ พ.ศ.2481, การมีผู้ช่วยที่ดี เช่น หลวงประดิษฐมนูธรรม และ หลวงอดุลเดชจรัส เป็นต้น, การจัดการเรื่องกองกำลังและสงครามที่เป็นของตนเอง โดยเข้าดำรงตำแหน่งที่สามารถกุมอำนาจทางทหารไว้แต่ผู้เดียว เช่น ผู้บัญชาการทหารบก และ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เป็นต้น, เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้น จอมพล ป. พิบูลสงครามก็เลือกวางตัวและตัดสินใจเข้าสู่สงครามได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ของโลกในขณะนั้น ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับความนิยมจากประชาชน ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงของการเรียกร้องดินแดนในสงครามอินโดจีน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างที่อยู่ในอำนาจ และเขาก็ประสบความสำเร็จในการเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ด้วยดี ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุของการเป็นผู้มีคุณธรรม (virtu) ของผู้ปกครองที่แท้ตามแบบของมาคิอาเวลลีและใช้มันอย่างเหมาะสมกับความจำเป็นในแต่ละสถานการณ์

4. การสูญเสียอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม พ.ศ. 2487 เมื่อนำมาอธิบายถึงสาเหตุของการสูญเสียด้วยความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีแล้ว จะพบว่า เป็นการสูญเสียอำนาจที่เกิดขึ้นจากการกระทำของโชคชะตา (fortuna) ที่โถมกระหน่ำเข้าเล่นงานจอมพล ป. พิบูลสงครามอย่างรุนแรงจนเกินกว่าที่คุณธรรม (virtu) ของจอมพล ป. พิบูลสงครามจะแก้ไขให้ดีขึ้นได้ การกระทำของโชคชะตา (fortuna) ในครั้งนั้นคือการขยายตัวของสงครามโลกครั้งที่สองเข้ามาสู่ประเทศไทยในปลายปี พ.ศ.2484 เมื่อกองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่ประเทศไทยแล้วบีบบังคับให้จอมพล ป. พิบูลสงครามนำประเทศไทยเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ทั้งทางทหาร ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ การร่วมมือดังกล่าวนำมาสู่ความเดือดร้อนของประชาชนในชาติ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและภัยสงคราม, เกิดความแตกแยกภายในรัฐบาล

และคณะราษฎร เมื่อผู้นำส่วนหนึ่งแยกตัวออกมา ส่วนหนึ่งรวมตัวต่อต้าน ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามขาดผู้ร่วมงานที่ดี ความพยายามที่จะเอาจอมพล ป. พิบูลสงครามออกจากตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีประสบผลสำเร็จ เมื่อมีการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติจัดสร้างเมืองเพชรบูรณ์ และพระราชบัญญัติพุทธบุริมณฑล ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2487 ผลการพิจารณาปรากฏว่าสภาผู้แทนราษฎรไม่อนุมัติร่างพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับ การพ่ายแพ้ร่างพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับดังกล่าวถือเป็นความผิดพลาดในการบริหารงานของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องลาออกไป โดยหวังว่าจะสามารถกลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีได้อีก แต่การคาดการณ์ดังกล่าวผิดพลาดไปเมื่อฝ่ายต่อต้านได้ดำเนินการวางแผนมาอย่างรัดกุม และหลวงประดิษฐมนูธรรมผู้นำฝ่ายต่อต้าน ในฐานะประธานคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ได้รับแต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ และหลังจากนั้นอีกเพียง 1 เดือนคือเดือนสิงหาคม พ.ศ.2487 จอมพล ป. พิบูลสงครามก็ถูกปลดออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดอำนาจอย่างแท้จริงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งสามารถกล่าวสรุปได้ว่าสาเหตุประการสำคัญที่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องสูญเสียอำนาจนั้น เกิดขึ้นจากการกระทำของโชคชะตา (fortuna) ที่มีความรุนแรงเกินกว่าที่จอมพล ป. พิบูลสงครามจะแก้ไขได้ อันนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย จนกระทั่งจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องหมดอำนาจไปในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม พ.ศ.2487

5.4 สรุป

การศึกษาเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามระหว่างปี พ.ศ.2475-2487 กับความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีโดยใช้ตัวบท *The Prince* เป็นหลักในการศึกษา สามารถสรุปการศึกษาได้ว่า

1. บทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงเวลาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ด้วยความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีในทุกๆ ขั้นตอนการศึกษา คือการขึ้นสู่อำนาจ, การรักษาอำนาจ และการสูญเสียอำนาจ ถึงแม้ว่าบริบทต่างๆ ทั้งด้านเวลา สถานที่ สภาพสังคม และอื่นๆ จะแตกต่างกัน แต่เราสามารถนำความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีมาใช้ในการอธิบายบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็นอย่างดี

2. ผลการศึกษาเปรียบเทียบที่สามารถนำเอาความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี มาใช้ในการอธิบายบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็นอย่างดีนั้น นำไปสู่ข้อสรุปในอีกประเด็นหนึ่งได้ว่า เมื่อพิจารณาบทบาททางการเมืองในส่วนที่เป็น “ผล” (effects) โดยผ่านการกระทำทางการเมืองที่แสดงออกมาสู่สายตาสาธารณชน และพิจารณาจากความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีตามที่ปรากฏออกมาในตีพิมพ์ *The Prince* นั้น พบว่าบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามแสดงออกมาในช่วงพ.ศ.2475-2487 เป็นบทบาททางการเมืองที่นำไปสู่การจัดประเภทของจอมพล ป. พิบูลสงครามในมุมมองของมาคิอาเวลลีได้ว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้ปกครองที่แท้ในความคิดของมาคิอาเวลลี ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุผลประกอบ การสรุปหลายประการ คือ การเป็นผู้มีคุณธรรม (virtu) ของผู้จะเป็นผู้ปกครองที่แท้, ความสามารถในการระดมกองกำลังเพื่อใช้ในการขึ้นสู่อำนาจและรักษาอำนาจ, ความสามารถในการตัดสินใจเพื่อหาวิธีรับมือและเอาชนะอุปสรรคที่เข้ามาทำลายอำนาจของตนได้อย่างเหมาะสมกับความจำเป็นในแต่ละสถานการณ์, ความเข้มแข็งของร่างกายและจิตใจ เป็นต้น แม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามจะไม่สามารถรักษาอำนาจเอาไว้ได้ตลอดไปโดยสูญเสียอำนาจไปในพ.ศ.2487 แต่นั่นก็เป็นประเด็นที่ไม่อาจโต้แย้งได้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่ใช่ผู้ปกครองที่แท้ตามแบบฉบับของมาคิอาเวลลี เพราะสิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามแสดงออกมาในระหว่างอยู่ในอำนาจนั้นมีความโดดเด่นเพียงพอที่จะจัดให้อยู่ในประเภทของผู้ปกครองที่แท้ได้ และผู้ปกครองที่แท้นั้นก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นบุคคลที่จะรักษาอำนาจได้ตลอดไป เนื่องจากในความคิดของมาคิอาเวลลีที่มี ซีซาร์ บอร์เจีย เป็นแบบฉบับของผู้ปกครองที่มาคิอาเวลลีชื่นชมนั้น ก็ยังต้องสูญเสียอำนาจไปเช่นกัน และการสูญเสียอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามและซีซาร์ บอร์เจียต่างก็มีส่วนที่คล้ายกันคือ เป็นการสูญเสียอำนาจที่เกิดจากการกระทำของโชคชะตา (fortuna) ที่แม้บุคคลทั้งสองจะนำเอาคุณธรรม (virtu) ของตนมาใช้อย่างเต็มที่เพียงใด ก็ยังไม่สามารถเอาชนะความรุนแรงของโชคชะตา (fortuna) ได้ สิ่งที่บุคคลทั้งสองทำได้ก็คือการชะลอเวลาที่จะสูญเสียอำนาจไปเท่านั้น ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงนำไปสู่ข้อสรุปที่มีต่อตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้ปกครองที่แท้ตามแบบที่มาคิอาเวลลีปรารถนาจะให้ เป็น เช่นเดียวกับซีซาร์ บอร์เจีย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้ปกครองที่แท้ในความคิดของมาคิอาเวลลีที่ได้แสดงไว้ในตีพิมพ์ *The Prince*

3. ผลการศึกษาที่สามารถสรุปได้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้ปกครองที่แท้ตามแบบฉบับที่มาคิอาเวลลีปรารถนาจะให้เป็นอย่างนั้น เมื่อนำไปสู่คำถามที่ว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นมาคิอาเวลลีหรือไม่ (Machiavellian) คำถามนี้ถ้าพิจารณาเพียงบทบาทภายนอกที่จอมพล ป. พิบูลสงครามแสดงออกมา กับความคิดที่เป็นเนื้อหาที่มีอยู่ในตัวบท *The Prince* จะสามารถสรุปได้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้ปกครองที่มีความเป็นมาคิอาเวลลีอย่างมาก ด้วยภาพพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่แสดงออกถึงลักษณะของผู้ที่มีความลึกลับ, เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม, ความฉลาดแกมโกง รวมทั้งการแสดงออกถึงความเป็นผู้รู้จักเลือกปฏิบัติ หรือกระทำการใดๆ เพื่อให้ตนประสบผลสำเร็จ เป็นที่มาของอำนาจและความมั่นคงทางการเมืองทั้งของรัฐบาลและของตนเอง

4. จากข้อสรุปที่ 3 นำมาสู่การสรุปได้อีกประเด็นหนึ่งว่าการศึกษาเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองของบุคคลโดยใช้ความคิดทางการเมืองเป็นหลักในการอธิบายนั้น สามารถศึกษาได้เพียงสิ่งที่ปรากฏออกมาเป็น “ผล” ภายนอก หรือเป็น effects เท่านั้น และการสรุปว่าบุคคลใดเป็นมาคิอาเวลลีหรือไม่ เราก็สามารถสรุปได้เฉพาะสิ่งที่บุคคลแสดงออกมาเป็นผลเท่านั้น โดยไม่สามารถสรุปให้ลึกลงไปถึงความตั้งใจที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคลได้ว่าการกระทำต่างๆ ของบุคคลเกิดขึ้นจากความตั้งใจของเขาหรือเปล่า ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดในการศึกษาด้วยวิธีนี้ตาม ที่ผู้ศึกษาได้แสดงไว้ในตอนต้นของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้วว่า การศึกษาคำนี้จะไม่คำนึงถึง “เจตน์จำนง” หรือ “ความตั้งใจ” (intention) ของนักคิดทางการเมืองคือมาคิอาเวลลี และผู้กระทำทางการเมืองคือจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยความเชื่อที่ว่าเจตน์จำนงหรือความตั้งใจที่แท้จริงของนักคิดหรือของผู้กระทำนั้นเป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้ยาก เพราะสิ่งดังกล่าวเป็นสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคลที่ยากจะหยั่งถึงและเข้าใจได้อย่างแท้จริง แต่สิ่งที่เราสามารถพิสูจน์ได้และสามารถทำการถกเถียงหาข้อยุติได้มากกว่าก็คือสิ่งที่ เป็น “ผล” ของเนื้อหาความคิดหรือการกระทำที่แสดงออกมาของนักคิดและผู้แสดงบทบาททางการเมือง

ดังนั้นการศึกษาคำนี้จะเน้นไปที่การตีความตัวบทและการกระทำทางการเมืองที่แสดงออกมาของบุคคลที่ถูกนำมาศึกษา และการสรุปว่าบุคคลใดเป็นมาคิอาเวลลีหรือไม่ภายใต้การพิจารณาในกรอบดังกล่าวจึงสามารถสรุปได้ว่า บทบาททางการเมืองที่จอมพล ป. พิบูลสงครามแสดงออกมาในระหว่าง พ.ศ.2475-2487 เป็นการกระทำของผู้ที่เป็นมาคิอาเวลลีตามความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี

5. จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า ความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีเป็นความคิดที่อธิบายลักษณะธรรมชาติของการเมือง ซึ่งสามารถอธิบายได้ทั้งผู้ที่สามารถขึ้นสู่อำนาจได้สำเร็จ และผู้ที่ไม่สามารถขึ้นสู่อำนาจได้สำเร็จ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ยังมีข้อจำกัดที่น่าสนใจเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี คือ แม้ว่าความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีจะว่าด้วยธรรมชาติของการเมือง แต่ก็มิได้หมายความว่า จะนำมาใช้อธิบายบทบาททางการเมืองของนักการเมืองอย่างได้ผลดีเหมือนกันหมดทุกคน เพราะการนำเอาความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีไปอธิบายนักการเมืองที่มีความโดดเด่นน้อยหรือมีการแสดงบทบาทน้อยนั้น จะทำให้ศึกษาได้เพียงบางประเด็นเท่านั้น การนำเอาความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีไปอธิบายบทบาททางการเมืองของนักการเมืองจะประสบผลสำเร็จอย่างดี เมื่อนักการเมืองที่ถูกนำมาศึกษานั้นเป็นบุคคลที่มีความโดดเด่น มีระยะเวลาอยู่ในอำนาจยาวนานพอสมควร เป็นบุคคลที่อยู่ในช่วงเวลาที่สถานการณ์ทางการเมืองมีความท้าทายสูง เช่น มีวิกฤติการณ์ หรือสถานการณ์คับขันเกิดขึ้น ทั้งที่เป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ ปัญหาความแตกแยกระหว่างชนชั้นนำ, ปัญหาการแย่งชิงอำนาจ ฯลฯ, และจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัญหาสงคราม หรือการถูกรุกราน เป็นต้น

องค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นจะช่วยส่งเสริมให้รัฐมีความต้องการบุคคลที่จะเข้ามาช่วยจัดปัญหา หรือแก้ไขวิกฤติการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้นักการเมืองที่เข้ามาภายใต้องค์ประกอบและสภาพแวดล้อมเช่นนั้นมีโอกาสแสดงความสามารถทางการเมืองที่โดดเด่นได้มากกว่าสถานการณ์ปกติ นักการเมืองประเภทดังกล่าวนี้เองที่เราสามารถนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีแล้วได้รับผลการศึกษาที่ดีที่สุด

6. นอกจากข้อสรุปทั้ง 5 ข้อดังกล่าวข้างต้นนี้แล้ว การศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังสามารถสรุปในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมืองไทยได้อีกประเด็นหนึ่งว่า การกระทำของผู้นำทางการเมืองหรือนักการเมืองของไทยนั้น สามารถนำเอาความคิดทางการเมืองของนักคิดทางการเมืองตะวันตกมาอธิบายการกระทำได้ เพียงแต่การนำเอาความคิดทางการเมืองมาอธิบายการเมืองไทยนั้นจะต้องพิจารณาเสียก่อนว่าผู้ศึกษาต้องการศึกษาในประเด็นใด เพื่อนำไปสู่การพิจารณาเลือกความคิดทางการเมืองของนักคิดที่มีความสัมพันธ์และใกล้เคียงกันมากที่สุดมาใช้ในการศึกษา อันจะทำให้การศึกษามีความเป็นไปได้มากขึ้นและผลการศึกษาสามารถได้ข้อสรุปตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษามากขึ้น

นอกจากนั้นข้อสรุปนี้ยังช่วยตอบคำถามในประเด็นของการศึกษาข้ามบริบทตามที่มีการเกรงว่าอาจจะเกิดปัญหาในการศึกษาได้ว่า การศึกษาข้ามบริบทไม่ใช่ปัญหาหลักที่จะเป็นอุปสรรคของการศึกษาทางการเมืองทั้งหมด เนื่องจากในบางกรณีจะพบว่าการศึกษาข้ามบริบทเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้และสามารถใช้ได้อย่างได้ผลอีกด้วย เช่นที่มีอยู่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ที่ได้ศึกษาบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี ที่บุคคลทั้งสองต่างก็อยู่ในบริบทที่แตกต่างกัน ทั้งด้านเวลา, สถานที่, สภาพสังคม, สิ่งแวดล้อม และอื่นๆ ซึ่งมีได้เป็นอุปสรรคของการศึกษาแต่อย่างใด และยังเป็นการเปิดพรมแดนของการนำเอาความคิดทางการเมืองมาใช้ในการอธิบายเปรียบเทียบกับบทบาททางการเมืองของบุคคลได้เป็นอย่างดีอีกประเด็นหนึ่ง หลังจากที่มีการเกรงกันว่าการเปรียบเทียบข้ามสรรพสิ่ง เช่น การเปรียบเทียบบทบาทกับความคิดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาจจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ผลการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ให้คำตอบและข้อสรุปในตัวของมันเองอยู่แล้วว่า การเปรียบเทียบข้ามสรรพสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้หากมีการวางแผนการศึกษาอย่างเป็นระบบ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย